

AVTISERVIS KORXONALARIDA EKOLOGIK MENEJMENT TIZIMINI ISHLAB CHIQUISH

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich
Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti rektori
e-mail: rector@tsue.uz,
Tel: + 99890 318 44 24

Abdusattorov Nodirjon Abdujalil o`g`li
Namangan muhandislik-qurilish instituti
Transport vositalari muhandisligi kafedrasida o`qituvchisi
e-mail: nabdusattorov93@mail.ru,
Tel: +99899 321 02 44.

Mirzayodgorov Abdurashid Abdulbano o`g`li
Namangan muhandislik-qurilish instituti talabasi
e-mail: mirzayodgorovabdurashid@gmail.com
Tel: +998940200320

Annotatsiya: maqolada avtoservis korxonalaridagi ekologik holatni o`rganish, tahlil qilish va uning avtomobillar xizmati samaradorligiga ta`sirini o`rganish hamda Avtoservis korxonalarining ekologik menejment tizimini tashkil etish va boshqarish masalasi ko`rib chiqilgan.

Аннотация: в статье рассматривается исследование и анализ экологическая ситуация в сфере автосервиса и ее влияние на эффективность автосервиса, а также организация и управление системой экологического менеджмента предприятий автосервиса.

Abstract: the article deals with the study and analysis of the environmental situation in the field of car service and its impact on the efficiency of car service, as well as the organization and management of the environmental management system of car service enterprises.

Kalit so'zlar: ekologik holat, ekologik xavf, ekologik menejment, menejment tizimi, menejment tizimi elementlari, ekologik siyosat, avtomobil, ifloslanish, ifloslantiruvchi moddalar, jarayon, metod, model, mintaqa, joylashuvi, optimallashtirish metodi, ekologik boshqaruv, parametr, ekologik ko'rsatkich, ekologik harakat, ifloslanish manbalari, eksperiment, ta'mirlash, chiqindi suvlar, zararli moddalar, , , ekologiya, ekologik zarar.

Ключевые слова: экологическая ситуация, экологический риск, экологический менеджмент, система менеджмента, элементы системы менеджмента, экологическая политика, автомобиль, загрязнение, загрязняющие вещества, процесс, метод, модель, регион, местоположение, метод оптимизации, экологический менеджмент, параметр, экологический показатель, экологическое движение, источники загрязнения, эксперимент, ремонт, сточные воды, вредные вещества, экология, экологический ущерб.

Keywords: environmental situation, environmental danger, environmental management, management system, management system elements, environmental policy, car, pollution, pollutants, process, method, model, region, location, optimization method, environmental management, parameter, environmental indicator, environmental movement, sources pollution, experiment, repair, sewage, harmful substances, ecology, environmental damage.

Avtoservis korxonalarini atrof-muhitga ekologik yuklanish nuqtai nazaridan bir tekis taqsimlanmagan, bu esa har xil ASK larida jihozlarni bir tekis yuklanmasdan ishlashiga olib keladi. Bundan tashqari jihozlarni bir xil yuklanmasligi va bekor turib qolishi yoki jihozlarni jadal yeyilishi, xizmat sifatini pastligi hamda ko'pgina hollarda boshqa ASK larida navbatni ko'payishi tufayli ASK larni yetarli darajada foyda olmasligiga olib keladi. Shu jihatdan ASK laridagi ekologik holatni o'rganish, tahlil qilish va uning avtomobillar servisi samaradorligiga ta'sirini o'rganish hamda ASK ekologik menejment tizimini tashkil etish va boshqarish masalasini hal etish lozim bo'ladi.

Ekologik menejment tizimi (EMT) elementlarining rivojlanish bosqichi atrof-muhitni boshqarish tizimini yaratishda eng uzoq mehnat talab qiladigan va muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu bosqichda atrof-muhit siyosatini maqsadli va rejalashtirilgan ekologik ko'rsatkichlarni belgilaydigan loyiha hujjatlari yaratilgan, ekologik jihatlar va ular bilan bog'liq amaliyotlar va amaliyotlarni aniqlovchi va amalga oshiruvchi shaxslar aniqlangan, o'lchash va boshqarish tizimini, tahlil qilish va takomillashtirish tartibini aks ettirgan [1]. Atrof-muhitni boshqarish tizimining modeli (DAST P ISO 14001 standartiga muvofiq) 1-rasmda keltirilgan [2].

ASK o'zining ekologik siyosatini belgilashi va atrof-muhitni boshqarish tizimiga oid majburiyatlarni o'z zimmasiga olishi kerak. Ekologik siyosat umumiy ma'noni aniqlaydi va korxonaning ushbu yo'nalishdagi printsiplarini belgilaydi. Atrof-muhit holati va tashkilot tomonidan talab qilinadigan ekologik samaradorligi uchun mas'uliyat darajasini belgilovchi maqsad belgilanadi va u orqali barcha keyingi harakatlar baholanadi. Unda korxonaning qadriyatlarini va boshqarish tamoyillari aks etishi kerak.

1-rasm. Ekologik menejment tizimi modeli sxemasi

Ekologik siyosat ifloslanishning oldini olish, chiqindilarni kamaytirish va resurslarni sarflash, imkon qadar qayta ishlash va qayta ishlashni amalga oshirish majburiyatlarini belgilashi kerak; atrof muhitga ta'siri bo'lishi mumkin bo'lgan barcha ASK xodimlarini tayyorlash va o'qitish. Tashkilot ushbu siyosatni nazorat qilish va amalga oshirish vakolatiga ega bo'lgan shaxsni aniqlashi (atrof-muhit boshqarmasi boshlig'i, atrof-muhit muhandisi yoki korxonahabari) kerak [3].

Ekologik siyosat ifloslanishning oldini olish, chiqindilarni kamaytirish va resurslarni sarflash, imkon qadar qayta ishlash va qayta ishlashni amalga oshirish majburiyatlarini belgilashi kerak; atrof muhitga ta'siri bo'lishi mumkin bo'lgan barcha ASK xodimlarini tayyorlash va o'qitish. Tashkilot ushbu siyosatni nazorat qilish va amalga oshirish vakolatiga ega bo'lgan shaxsni aniqlashi (atrof-muhit boshqarmasi boshlig'i, atrof-muhit muhandisi yoki korxonahabari) kerak [3].

Ekologik siyosat doirasida ASKning atrof muhitga nisbatan joriy holati aniqlanishi kerak. Buni amalga oshirish uchun korxonaning atrof-muhitga ta'sirini dastlabki baholash lozim. Atrof-muhitga qo'yiladigan majburiyatlar ekologik aktlarini va qonunchilik talablarini ham hisobga olishi kerak. Masalan, agar ASK

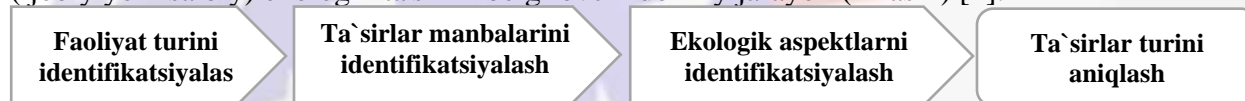
faoliyat yuritayotgan hududda suvning holati qoniqarli emasligi ma'lum bo'lsa, korxonada ekologik siyosatda atrof-muhit ifloslanishini kamaytirish uchun majburiyatlar belgilab qo'yilgan.

Umuman, ekologik siyosat korxonaning atrof muhitga salbiy ta'sirini kamaytirish (oldini olish) bo'yicha majburiyatlarni o'z ichiga olishi kerak; korxonada O'zbekiston respublikasining ekologik qonunchiligi talablariga muvofiq; Korxonaning ekologik samaradorligini izchil takomillashtirish. Ekologik siyosat ASK rahbariyati tomonidan hujjatlashtirilishi va tasdiqlanishi kerak. Korxonaning barcha xodimlari odatda atrof-muhit siyosatining asosiy qoidalarini bilishlari kerak.

ASK o'zining ekologik siyosatini amalga oshirish rejasini ishlab chiqishi va u bilan bog'liq ekologik boshqaruv tizimining elementlari quyidagilardir: ekologik jihatlarini aniqlash va ularning atrof-muhitga ta'sirini baholash; qonunchilik talablari; atrof-muhitni muhofaza qilishning ichki mezonlari; maqsadli va rejalashtirilgan ekologik ko'rsatkichlar; ekologik harakatlar rejaları va boshqaruv dasturlari.

Maqsadli va rejalashtirilgan ekologik ko'rsatkichlar ekologik aspektlarni (tashkilot faoliyatining elementlari, atrof-muhit bilan aloqa qilishlari mumkin bo'lgan mahsulot yoki xizmatlar) va avtoservis kompaniyasining faoliyati va xizmatlari bilan bog'liq atrof-muhitga ta'sirini aniqlashga asoslangan bo'lishi kerak.

Bunday yondashuv ekologik maqsadlarni belgilashda ushbu jihatlar bilan bog'liq muhim ekologik ta'sirlarni inobatga olishni ta'minlaydi. Ekologik aspektlarni aniqlash - ASK faoliyatining o'tgan, hozirgi va potentsial (ijobiy yoki salbiy) ekologik ta'sirini belgilovchi doimiy jarayon (2-rasm) [4].

2-rasm. Ekologik aspektlarni identifikatsiyalashtirish ketma-ketligi

Faoliyatni va ifloslanish manbalarini aniqlash quyidagi sohalarida amalga oshiriladi (2-rasmda I va II bloklar):

birlamchi faoliyat, bu barcha texnologik jarayonlar va avtomobilni ta'mirlash bilan bog'liq ishlarni o'z ichiga oladi. Atrof muhitga ta'sir ko'rsatadigan yoki ta'sir qiladigan (ijobiy yoki salbiy) ekologik jihatlar bo'lishi mumkin bo'lgan oddiy ishlarda ham, favqulodda vaziyatlarda ham ifloslanish manbalari, jarayonlar va ishlarning maksimal miqdorini hisobga olish kerak.

yordamchi faoliyat, bu yerda korxonada va pudratchilar tomonidan amalga oshiriladigan ishlar ASK muassasalarida ta'kidlanishi kerak. Ular quyidagi ish turi va texnologik jarayonlar bo'lishi mumkin: jihozlarni almashtirish va ta'mirlash, qurilishni ta'minlash va boshqalar.

logistika, bunga xom ashyoni, materiallarni, reagentlarni, energiya tashuvchilarni, ehtiyot qismlarni transportirovka qilish, transport vositalari va maxsus jihozlarni yetkazib berish, saqlash, yuklash va tushirish kabi ta'sir ko'rsatish manbalari kiradi.

ma'muriy-xo'jalik va iqtisodiy, ijtimoiy-maishiy faoliyatda avtomatlashtirish vositalarini, sarf materiallarini, ovqatlanish korxonalarini faoliyatini, avtomobillarni qabul qilish va chiqarish jarayonlarini, ehtiyot qismlarini sotishni va boshqalarni o'z ichiga oladi.

O'tgan davrda amalga oshirilgan jarayonlar, uchinchi tomonlarning, pudratchi tashkilotlarning faoliyatidan va korxonada faoliyatidan (masalan, neft mahsulotlari bilan ifloslangan tuproqlar va boshqalar) bajarilgan ishlarning ekologik oqibatlarini. Atrof-muhit va inson salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ekologik aspektlar (2-rasm III blokda ko'rsatilgan) quyidagilarni o'z ichiga oladi: atmosferaga chiqadigan chiqindilar; chiqindi suvlarni chiqarish; chiqindilarni ishlab chiqarish; suv iste'moli; tasodifiy neft mahsulotlari; neft mahsuloti bilan oldin ifloslangan tuproq; shovqin; tebranish; elektromagnitli nurlanish; radioaktivlik; xom ashyolarni, materiallarni va reagentlarni, shu jumladan zararli moddalarni saqlash.

Atrof-muhit va inson salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ekologik jihatlar: ekologik boshqaruv tizimining samaradorligi; ekologik masalalar bo'yicha xodimlarning vakolati; atrof-muhitga ta'sirni nazorat qilish va monitoring qilish (mavjudligi, etariligi, o'lchash va nazorat qilish uskunalarining sifati); xom ashyo va materiallarni iste'mol qilish; energiya iste'moli va boshqalar.

Ta'sirlarni aniqlash bosqichida (2-rasm IV blok) faoliyatning atrof-muhitga ta'sirining turlari va tavsiflari aniqlangan. Statistika hisoboti, atrof-muhitga ta'sirni baholash, ruxsat etilgan maksimal chiqindilar, tashlanmalar, atrof-muhit va energiya sertifikatlarini hisoblash ma'lumotlaridan foydalanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib korxonalarni atrof-muhitga emissiyasi, chiqindi gazlar, tashlanmalar va chiqindilarni kamaytirish uchun avtoservis korxonalarida tashkiliy-texnikaviy, texnologik va ekologik tadbirlardan foydalanish talab etiladi, shu bilan birga, ASKda ekologik menejment tizimlarini ishlab chiqish va amalga oshirish zarurligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Трифонова, Т.А. Экологический менеджмент: Учебное пособие / Т.А. Трифонова, Н.В. Селиванова, М.Е. Ильина. – Владимир: Владимир. гос. ун-т, 2003. – 291 с.
2. Учебное пособие по стандарту ISO 14001:2004. – М.: Консалтинговая компания «Интеллектуальные решения», 2005. – 26 с.
3. Масленникова, И.С. Экологический менеджмент: Учебное пособие / И.С. Масленникова, Л.М. Кузнецов, В.Н. Пшенин. – СПб: СПбГИЭУ, 2005. – 200 с.
4. Маврин, В.Г. Экологические аспекты деятельности предприятий автосервиса / В.Г. Маврин, Р.Г. Хабибуллин, И.В. Макарова, Г.В. Маврин // Экологические проблемы современности: сборник статей III Международной научно-практической конференции – Пенза: Приволжский Дом знаний, 2007. – С. 54-56.
5. Sharipov K. A., Polvonov A. S., Shotmonov D. S., Abdusattorov N. A. Avtoservis korxonalarini hududiy joylashuvi rejasini tuzishda optimallashtirilgan kompyuter eksperimentini o`tkazish. Mexanika va texnologiya ilmiy jurnali. ISSN 2181-158X. Namangan, № 1 (6), 2022, 43-50 b.